

JUŠTITIA

EN SERIE OM DE VANLIGASTE UNGDOMSBROTTE

LÄRARHANDLEDNING

OM PROGRAMSERIEN

Vad är våldtäkt och vad händer när ord står mot ord? Hur allvarligt är det att trakassera någon på internet? Hur påverkas livet när man blir utsatt för ett brott? I Justitia får tittarna på nära håll följa några av de vanligaste ungdomsbrotten – från brott till straff. Programledarna Dona och Leo träffar ungdomar, offer och förövare och tar oss på en dramatisk resa genom paragraferna.

Dona Hariri är 23 år och nytexaminerad jurist, utbildad på Uppsala universitet. Under gymnasietiden skrev Dona en barnbok som hon själv tryckte och sålde för att sedan skänka pengarna till krigsdrabbade barn. Leo Razzak är 26 år och arbetar som social entreprenör och föreläsare. Han har tidigare arbetat på Fryshuset, bland annat inom projektet Sharaf hjältar.

Serien är anpassad till kursplanen i samhällskunskap i Lgr11 på högstadiet, men passar även bra att använda på gymnasiet.

Det finns fyra avsnitt på 30 minuter i serien:

- Brott i grupp
- Internettrakasserier
- Sexualbrott
- Misshandel

Ur kursplanen i samhällskunskap, Lgr11

Rättssystemet i Sverige och principer för rättssäkerhet. Hur normuppfattning och lagstiftning påverkar varandra. Kriminalitet, våld och organiserad brottslighet. Kriminalvårdens uppgifter och brottsoffers situation.

Ur Centralt innehåll, årskurs 7-9

AVSNITT 1 - BROTT I GRUPP

Om programmet

Avsnittet Brott i grupp inleds med en beskrivning av straffbestämmelsen brott:

"Den som olovligen tager vad annan tillhör med uppsåt att tillägna sig det, dömes, om tillgreppet innebär skada, för stöld till fängelse i högst två år." BrB 8:1.

I första avsnittet ligger fokus på brott i grupp. Ett gäng gör sig skyldiga till en rad brott: inbrott, övergrepp i rättssak, hot och misshandel. Dona och rådmannen Fanny Gleiss Wilborg förklarar hur rätten resonerar. Leo träffar förövarna, varav en fortfarande sitter på ungdomsanstalt.

Faktabakgrund – för dig som lärare

Brottsbalken definierar vad som menas med brott respektive straff.

"Brott är en gärning som är beskriven i denna balk eller i annan lag eller författning och för vilken straff som sägs nedan är föreskrivet." BrB 1:1

Av definitionen av brott framgår att det måste finnas en uttrycklig lagbestämmelse som straffbelägger en viss gärning för att någon ska kunna dömas för brott. Detta kallas **legalitetsprincipen**.

Enligt brottsbalken är bara *böter* och *fängelse* definierade som straff, se BrB 1:3 och 1:5. I vardagligt tal har dock straff en annan betydelse. Den som exempelvis döms till villkorlig dom, skyddstillsyn eller rättspsykiatrisk vård upplever det ofta som ett straff.

Alla brott har subjektiva och objektiva rekvisit. Med rekvisit menas de förutsättningar som måste vara uppfyllda för att någon ska kunna dömas för ett visst brott.

De **objektiva rekvisiten** tar sikte på själva handlingssättet. Man brukar tala om de "yttre förutsättningarna" för att ett brott ska vara begånget. En typisk beskrivning av ett brott i juridiska sammanhang är ofta uppbyggt enligt nedan:

"Om gärningsmannen gör något som orsakar skada ska han dömas för brottet X till straffet Y".

Det finns olika typer av objektiva rekvisit. Med *gärningsrekvisit* menas den handling som beskrivs i en straffbestämmelse. Det behöver inte alltid handla om aktiva handlingar utan det kan också handla om underlåtenhet att göra något, exempelvis när någon underlåter att lämna in hittegods till polisen (se fyndförseelse BrB 10:8). Ett annat objektiva rekvisit är *effektrekvisitet*. Med detta menas följden eller konsekvensen av handlingen. Exempelvis krävs för brottet stöld att tillgreppet medfört skada för den som blivit bestulen.

För vissa brott beskrivs själva handlingen genom effekten, exempelvis vid mord.

"Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller på livstid." BrB 3:1

Rekvisitet "berövar annan livet" är här både gärningsrekvisitet och effektrekvisit, dvs. det beskriver dels handlingen dels effekten av handlingen.

Med **subjektiva rekvisit** menas gärningsmannens psykiska inställning till handlingen, dvs. vad han haft för avsikt med brottet, vad han tänkt när han utförde handlingen. Det finns två subjektiva rekvisit nämligen *uppsåt* och *oaktsamhet*. De flesta brott förutsätter att gärningen begåtts med uppsåt, dvs. med vett och vilja. I det fall brottet bara kräver oaktsamhet framgår det uttryckligen av brottsbeskrivningen i brottsbalken.

Den så kallade **täckningsprincipen** innebär att det subjektiva rekvisitet ska omfatta alla objektiva rekvisit i straffbestämmelsen.

Diskussionsuppgifter

Programmet fungerar lika bra att ses i sin helhet som i valda klipp. Det kan vara en bra idé att gå igenom några av programmets centrala begrepp i förväg, så att eleverna får en förförståelse.

Sedan kan du låta eleverna arbeta vidare med dessa uppgifter, som är tänkta att göras i mindre grupper. De kräver både att eleverna tar reda på fakta samt diskuterar sig fram till olika ståndpunkter. Uppgifterna har varierande svårighetsgrad, så att du som lärare ska kunna välja de som passar just för dina elever.

Diskussionsuppgift 1

Redogör för de subjektiva respektive objektiva rekvisiten i brottsbestämmelsen. Kommentera den stöld som gruppen i programmet gjorde sig skyldig till utifrån begreppen subjektivt rekvisit, objektiva rekvisit och täckningsprincipen.

Diskussionsuppgift 2

Programledaren intervjuade några ungdomar om deras syn på att begå brott i grupp. Här är några av deras kommentarer:

"Jag skulle aldrig våga göra det själv."

" Ensam har man mer koll på situationen."

"Det är sällan man vågar göra något alldeles ensam".

Diskutera hur kommer det sig att många unga som begår brott företrädesvis gör det i grupp och inte enskilt?

Diskussionsuppgift 3

Programledaren intervjuade en rådman från Hovrätten. Hur ser rätten på brott begångna i grupp? Gör det någon skillnad om man begått brott i grupp eller enskilt?

Diskussionsuppgift 4

Vad är din inställning till om någon i en grupp som begått en brottslig handling "tjallar" för polisen? Under vilka omständigheter kan den som "tjallar" få någon form av straffmyndighet?

Diskussionsuppgift 5

Barn kan begå brott, men det är först i och med 15-årsdagen som man blir *straffmyndig* och kan *dömas* för brott. När en domstol ska bestämma brottspåföljd för en person som har begått ett brott tar den både individualpreventiva och allmänpreventiva hänsyn. Med individualprevention menas åtgärder som syftar till att förhindra att gärningsmannen begår nya brott. Med allmänprevention menas hur brott kan förebyggas genom att människor i allmänhet avskräcks från att begå brott. Vissa personer särbehandlas i lagen. Det gäller exempelvis allvarligt psykiskt sjuka och personer under 21 år.

Kortare straff blir ofta aktuella för ungdomar, det vill säga personer under 21 år. De brukar få vad man kallar "*ungdomsrabatt*" på sina fängelsestraff enligt BrB 29:7. Denna rabatt avtar med stigande ålder. En vuxen som döms för våldtäkt får som regel två års fängelse. Om brottet begås av en 18-åring får han istället ett års fängelse.

Nedanstående trappa kan illustrera "ungdomsrabatten":

Ålder	Straffnedsättning	Ungefärlig strafflängd i relation till vad en vuxen skulle ha fått
15 år	75-85%	1/5
16 år	65-75%	1/4
17 år	55-65%	1/3
18 år	45 - 55%	1/2
19 år	30-40%	2/3
20 år	20-30%	3/4

Källa: Jareborg & Zila, *Straffrättens påföljdslära*, Norstedts Juridik 2007

Diskutera om det är rimligt att ungdomar ska ha lägre straff än vuxna för samma brott.

Diskussionsuppgift 6

Vilka brott ser samhället speciellt allvarligt på? Diskutera varför samhället ser så allvarligt på dessa brott.

AVSNITT 2 – INTERNETTRAKASSERIER

Om programmet

I avsnitt två får vi möta Fanndis som när hon var 14 år utsattes för ett internettrakasseri som idag har setts av över en halv miljon människor. Vad säger juridiken om internettrakasserier och vad hände när Fanndis polisanmälde brottet?

Faktabakgrund – för dig som lärare

I Sverige har det länge varit olagligt att förtala någon. I den äldre västgöotalagen från 1200-talet finns exempel på vad man inte fick säga. Här kunde läsas att det bland annat var straffbart att kränka någons manlighet genom att säga "Du är ej mans like och icke man i bröstet". Vidare var det straffbart att kalla någon för hundvalp.

I dagens samhälle är det tyvärr inte ovanligt med kränkningar, inte minst på internet. I lagstiftningen finns inget som benämns internettrakasserier. Dock finns det olika brott som kan vara tillämpliga på det som i vardagligt tal kallas trakasserier på nätet. Brott som förtal, ofredande och olaga hot kan rymmas under begreppet internettrakasserier.

I Brottsbalken (BrB) definieras brotten i "normalfallen" enligt nedan:

*"Den som utpekar någon som brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller eljest lämnar uppgift som är ägnad att utsätta denne för andras missaktning, döms för **förtal** till böter". (BrB 5:1)*

*"Den som handgripligen antastar eller medelst skottlossning, stenkastning, oljud eller annat hänsynslöst beteende eljest ofredar annan, döms för **ofredande** till böter eller fängelse i högst ett år. (BrB 4:7)*

*"Om någon lyfter vapen mot annan eller eljest hotar med brottslig gärning på sätt som är ägnat att hos den hotade framkalla allvarlig fruktan för egen eller annans säkerhet till person eller egendom, döms för **olaga hot** till böter eller fängelse i högst ett år." (BrB 4:5)*

En annan lag som kan tillämpas är **skadeståndslagen**. Av den framgår att

"Den som allvarligt kränker någon annan genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet, frid eller ära skall ersätta den skada som kränkningen innebär." (Skadeståndslagen 2:3)

Diskussionsfrågor

Programmet fungerar lika bra att ses i sin helhet som i valda klipp. Det kan vara en bra idé att gå igenom några av programmets centrala begrepp i förväg, så att eleverna får en förförståelse.

Sedan kan du låta eleverna arbeta vidare med dessa uppgifter, som är tänkta att göras i mindre grupper. De kräver både att eleverna tar reda på fakta samt diskuterar sig fram till olika ståndpunkter. Uppgifterna har varierande svårighetsgrad, så att du som lärare ska kunna välja de som passar just för dina elever.

Diskussionsfråga 1

Vad skiljer internetmobbing från annan form av mobbing?

Diskussionsfråga 2

I programmet kunde vi följa ett mobbningsfall, som varit uppe i domstol för bedömning. Den mobbade hade varit utsatt för kränkning, slag och puttar i skolans korridorer och vad vi i juridisk mening menar med ofredande. Mobbarna hade som en del av sitt kränkande beteende gjort en låt som publicerats på YouTube och

som fått omfattande spridning. Domstolen poängterade allvaret med den spridningseffekt som låten fått via nätet. Ju större spridning en kränkning får ju allvarigare ser nämligen domstolen på brottet.

Den yttrandefrihet som grundlagen ger oss innebär inte att du har rätt att sära någon.

Mobbarna var en 13-årig flicka, en 15-årig flicka och en 18-årig bror till en av flickorna. Brodern hade varit medhjälpig vid skapandet och spridningen av låten. Domen blev ett sammantaget skadestånd om 47 000 kronor. Den 13-åriga flickan konstaterades inte vara straffmyndig. Den 15-åriga flickan dömdes för olaga hot, ofredande och förtal och påföljden blev vård inom socialtjänsten. Hon överklagade till hovrätten, som fastställde tingsrättens dom. Den 18-åriga pojken dömdes för olaga hot och förtal till ungdomstjänst.

Diskutera domslutet.

AVSNITT 3 – SEXUALBROTT

Om programmet

Tredje avsnittet fokuserar på sexualbrott. En spännande flirt övergår i våldtäkt. Men ord står mot ord – rör det sig verkligen om en våldtäkt? Vad säger lagen om sexualbrott, och hur har synen på sexualbrott ändrats över tid?

Faktabakgrund – för dig som lärare

Att tvinga någon till sexuell handling har länge varit brottsligt i Sverige. På 1200-talet var våldtäkt ett egendomsbrott, eftersom kvinnan sågs som mannens egendom. Det ansågs att det var mannen och hans släkt som drabbades ifall hustrun våldtogs. På 1700-talet straffades man med döden för våldtäkt, men att våldta sin hustru var inte ett brottsligt beteende. Det är först för knappt 50 års sedan, närmare bestämt 1965, som lagen ändrades och handlingen kriminaliserades. År 2005 utvidgades våldtäktsbegreppet och kom att omfatta situationer när gärningsmannen utnyttjat att offret varit i hjälplöst tillstånd och inte kunnat freda sig på grund av att hon eller han exempelvis sovit eller varit medvetslös.

Sexualbrott är en benämning för många olika brott, men det mest kända är nog våldtäkt. Brottet bedöms inte lindrigare i det fall offret haft ett förhållande med gärningsmannen, är gift med honom eller visat tycke för honom. Gärningsman är benämningen på den som utför den brottsliga handlingen och kan naturligtvis vara både en man och en kvinna. Av Brottsbalken framgår att

*"Den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar en person till samlag eller till att företa eller tåla en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförlig med samlag, döms för **våldtäkt** till fängelse i lägst två och högst sex år.*

Detsamma gäller den som med en person genomför ett samlag eller en sexuell handling som enligt första stycket är jämförlig med samlag genom att utnyttja att personen på grund av medvetslöshet, sömn, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada eller psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i ett hjälplöst tillstånd.

Är ett brott som avses i första eller andra stycket med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som mindre grovt, döms för våldtäkt till fängelse i högst fyra år." BrB 6:1

Diskussionsfrågor

Programmet fungerar lika bra att ses i sin helhet som i valda klipp. Det kan vara en bra idé att gå igenom några av programmets centrala begrepp i förväg, så att eleverna får en förförståelse.

Sedan kan du låta eleverna arbeta vidare med dessa uppgifter, som är tänkta att göras i mindre grupper. De kräver både att eleverna tar reda på fakta samt diskuterar sig fram till olika ståndpunkter. Uppgifterna har varierande svårighetsgrad, så att du som lärare ska kunna välja de som passar just för dina elever.

Diskussionsfråga 1

Varför finns det ett så stort mörkertal vid sexualbrott? På vilka sätt kan domstolen underlätta för offret vid huvudförhandlingen i sexualmål?

Diskussionsfråga 2

Hur resonerade domstolen i det aktuella fallet när den fällde sin dom?

Diskussionsfråga 3

I ett av programmen blev gärningsmannen fälld eftersom han erkände sexualbrottet. Det konstaterades att om ord stod mot ord skulle domstolen fria. Sättet att argumentera kan verka som att det uppmanar till förnekelse. Lista för- och nackdelar till att erkänna ett brott. (Så som att man mår bättre om man erkänner t.ex.)

AVSNITT 4 – MISSHANDEL

Om programmet

I fjärde och sista avsnittet möter vi offer och förövare i ett misshandelsfall.

Faktabakgrund – för dig som lärare

Misshandel är ett av de idag vanligaste förekommande brotten. Det är en handling som tidigare inte varit kriminaliserad. Exempelvis var det först år 1979 som det blev straffbart att slå sina barn. Många som misshandlas anmäler inte detta till polisen. År 2010 anmäldes, trots det stora mörkertalet, nästan 90 000 fall vilket kan jämföras med cirka 17 000 anmälda fall av sexualbrott.

Enligt vår svenska strafflag, Brottsbalken, är definitionen på misshandel:

*"Den som tillfogar annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom eller henne i vanmakt eller något sådant annat tillstånd, döms för **misshandel** till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa till böter eller fängelse i högst sex månader."* (BrB 3:5)

Brottet har, som flertalet andra brott, olika graderingar. Det betyder att domstolen kan döma till ringa misshandel, normal, grov eller synnerligen grov misshandel. Påföljden påverkas av graden av misshandel. För ringa misshandel döms företrädesvis böter ut, normal misshandel ger fängelse i högst två år, grov misshandel som förutsätter ett hänsynslöst beteende av gärningsmannen eller att allvarlig kroppsskada tillfogats offret ger mellan två till sex års fängelse och synnerligen grov misshandel ger mellan fyra till tio års fängelse (för grov och synnerligen grov misshandel se BrB 3:6).

Diskussionsfrågor

Programmet fungerar lika bra att ses i sin helhet som i valda klipp. Det kan vara en bra idé att gå igenom några av programmets centrala begrepp i förväg, så att eleverna får en förförståelse.

Sedan kan du låta eleverna arbeta vidare med dessa uppgifter, som är tänkta att göras i mindre grupper. De kräver både att eleverna tar reda på fakta samt diskuterar sig fram till olika ståndpunkter. Uppgifterna har varierande svårighetsgrad, så att du som lärare ska kunna välja de som passar just för dina elever.

Diskussionsfråga 1

Av programmet framgick att även om det kan konstateras att gärningsmannens handlande uppfyller rekvisiten för att han skulle kunna dömas för misshandel kan det ändå hända att hans agerande inte anses som brottsligt. Vad kallas dessa omständigheter som kan ursäktas ett annars brottsligt beteende? Vad innebär begreppet nödvärn och i vilka situationer kan man åberopa det som ett ursäktande beteende? Hur förklarade man begreppet putativt nödvärn?

Diskussionsfråga 2

Hur resonerade domstolen när den i det fall som programmet visade dömde flickan som misshandlade en annan flicka? Vilken blev påföljden? Vilken betydelse för domslutet hade det att offret fått näsan bruten?

Diskussionsfråga 3

Av programmet framgick att offret hade träffat gärningsmannen innan huvudförhandlingen. Ett skäl till detta var att komma överens om skadeståndsbeloppet. Men fanns det andra orsaker till att parterna skulle konfronteras med varandra. Finns det några fördelar för offret? För gärningsmannen?